

نشست تفکر خلاق در منابع اسلامی (بر اساس نظریه های صدرالدین شیرازی)

چهارشنبه 1402/11/04

سالن ادب

سخنرانان: دکتر نورالدین محمودی

دبیر علمی: دکتر مالک شجاعی

در ابتدای نشست دکتر شجاعی رئیس مرکز تحقیقات امام علی (ع) و دبیر علمی نشست ضمن عرض سلام و خیر مقدم به همکاران و علاقمندان به حوزه فرهنگ و اندیشه و علوم انسانی و مطالعات سیره پژوهی؛ از همکاران خود در مرکز تحقیقات امام علی (ع) و روابط عمومی پژوهشگاه تشکر کردند و همچنین از آقای دکتر نورالدین محمودی عضو محترم هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در پژوهشکده اخلاق و تربیت تشکر کردند که دعوت به سخنرانی در نشست را پذیرفتند.

دکتر شجاعی در ادامه نشست، میلاد سراسر نور و روشنی حضرت امام علی (ع) را تبریک گفته و به علت همنامی مرکز به نام وزین امام علی (ع) ابراز امیدواری کردند که گام هایی جدی با لطف خداوند در زمینه شناخت بیشتر آموزه های معنوی ایشان برداشته شود.

سپس سخنران نشست دکتر نورالدین محمودی عضو هیئت علمی گروه فکر پروری برای کودکان و نوجوانان در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی بحث خود با عنوان تفکر خلاق در منابع اسلامی (بر اساس نظریه های صدرالدین شیرازی) را ارائه کردند و اذعان داشتند خلاقیت به عنوان عالی ترین جلوه اندیشه انسان، در عصر حاضر از اهمیت بسزایی برخوردار است و رشد و گسترش فرهنگ و تمدن بشری به هنر و خلاقیت افراد بستگی دارد. حکمت متعالیه دیدگاه ویژه ای به انسان و خلاقیت وی دارد، که می تواند پاسخگویی بسیاری از مسایل تربیتی در این زمینه باشد. مبانی وجود شناسی در فلسفه اسلامی با زیبایی شناسی عجین است و خلقت به عنوان یک فعل زیبایی شناختی و عالم محسوسات به مثابه آفرینشی هنری ارائه شده است. صدرالمتالهین شیرازی در حوزه خلاقیت مباحثی را مطرح کرده است. آنچه در افکار و اندیشه های صدرالمتالهین جلب توجه می کند، این است که وی قبل از ورود به مباحث تفصیلی در باب خلاقیت بحث بسیار مفصلي را در حوزه آفرینش الهی در جلد دوم اسفار اربعه گشوده است و ظریف ترین بیان ها را از عالم خلقت به مثابه اثری هنری ارائه داده است .

وي جلد هفتم اسفار اربعه را به صنایع لطیفه و خلاقیت‌هایی که توسط انسان در چنین صنایعی صورت می‌پذیر قرار داده است. این نکته از این جهت بسیار مهم است که صدرالمتهلین را با شیخ اشراق، ابن سینا و فارابی در تبیین هویت هنری عالم خلقت به‌مثابه‌نوعی محصول صنعتی که ناشی از عشق و زیبایی‌شناسی خداوند است، وجه اشتراک دارد، اما آنچه صدرالمتهلین را از بزرگان زیبایی‌شناس پیشین متمایز می‌کند، این است که صدرالمتهلین این بحث را مقدمه ورودش به مباحث زیبایی‌شناسی و ارتباط آن مباحث با صنایع لطیفه قرار داده است. صدرالمتهلین خلاقیت را بخشی از نفس انسان می‌داند، یعنی آن را یکی از بسترهای تحقق کمال نفسانی و شدن انسان تلقی می‌کند و حتی بالاتر از آن، خلاقیت را بستر امکان نیل انسان به متعالی‌ترین کمال وجودی، یعنی رسیدن به عشق حقیقی و مواجهه با معشوق حقیقی قرار می‌دهد.

توصیف و تعریف متفاوتی از خلاقیت انسان مطرح خواهد شد و مفهوم اساسی خلاقیت بر حسب «اندیشه معطوف به اراده» مورد نظر قرار خواهد گرفت. با توجه به اینکه انسان درجات عدیده دارد و در هر رتبه و درجه نامی خاص می‌یابد، که از نفس شروع می‌شود و پس از تبدیل شدن به قلب، عقل، روح، سرّ و خفی در مرتبه اخفی به اوج خود می‌رسد. با تکیه به این نوع تلقی از انسان مفهوم اساسی خلاقیت ارائه می‌شود. در پژوهش حاضر با نظر به مبنای انسان شناختی صدرالمتهلین که آدمی را در حال «حرکت جوهری» و «شدن» معرفی می‌کند، خلاقیت به منزله «اندیشه معطوف به اراده» لحاظ می‌گردد.

در ادامه دکتر محمودی افزودند الگو متناسب با موضوع بحث که امور دانشی می‌باشد، بر مبنای انسان شناختی و معرفت شناختی صدرالمتهلین تکیه می‌شود. در بعد انسان شناختی خلاقیت، سیر و سلوک عقلی و جامعیت انسان به واسطه روح الهی که در وی دمیده شده است، مورد توجه واقع می‌شود و آنچه تحت عنوان تعالی یابی مرتبی مطرح شد در اینجا به کار گرفته می‌شود. در بعد معرفت شناختی با توجه به دو بعدی بودن معرفت (عالم و معلوم یا عاقل و معقول) هم مربی و هم مرتبی مورد توجه خواهد بود.

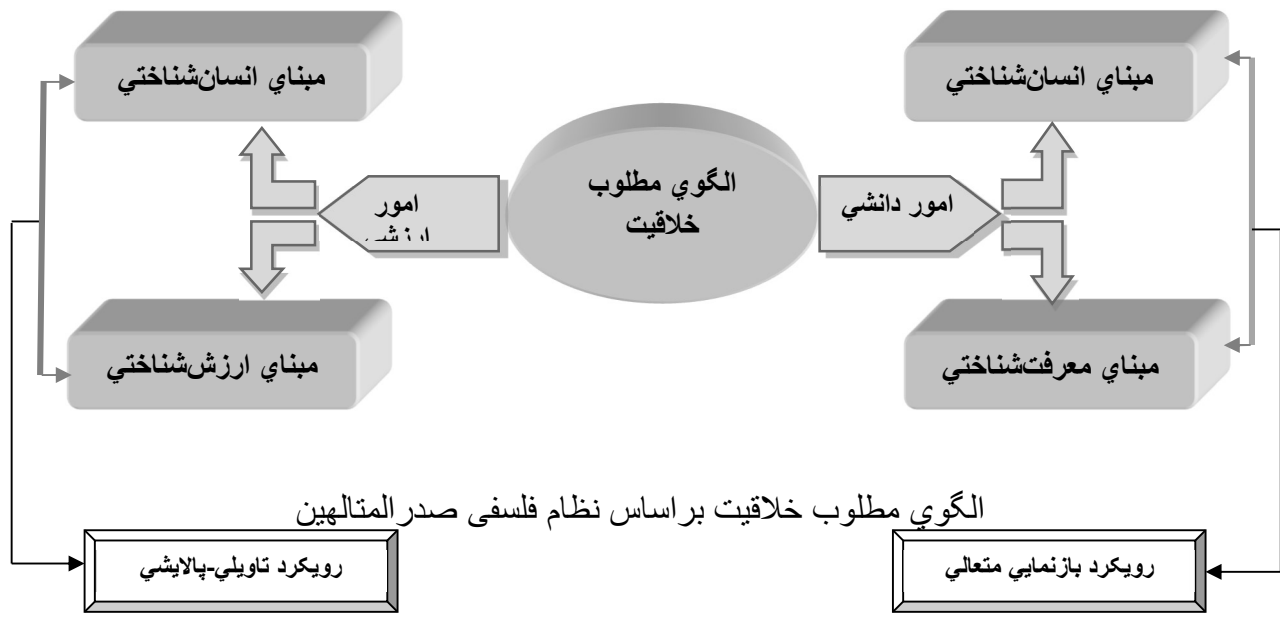
براساس نظریات صدرالمتهلین بازنمایی متعالی¹ بدیلی برای رویکردهای پیشینارائه می‌شود. براساس اتحاد عالم و معلوم و عالم خیال، عالم و معلوم در جریان معرفت دخیل هستند. با تکیه بر این مبنای معرفت شناختی می‌توان بدیلی تحت عنوان بازنمایی متعالی پیشنهاد کرد. خلاقیت هنگامی ویژگی بازنمایی متعالی را خواهند یافت که تعلیم با نگرش متفاوتی نسبت به علم جریان یابد. در این نوع نگرش تجربیاتی علمی عین وجود مرتبی می‌شوند، که با حرکت جوهری نفس و اشتداد وجودی، از بند حس و ماده رهانیده می‌شود که از عوامل بازدارنده شناخت حقیقی می‌باشند. در این نظریه هم محتوا و هم فرم متعالی هستند. حقایقی که وجود معلوم با آنها متحد شده است، با نزول او در مراتب وجود، نخست در مرتبه خیال، صورتی بدون ماده می‌یابند و هنگامی که معلوم به عالم حس پا می‌نهد، با آفرینش آن در عالم خارج آن را با ماده همراه می‌کند. در این نوع تلقی از خلاقیت جایگاه مشخصی برای پرورش خلاقیت وجود دارد، که نقش معلم را نیز به عنوان فردی که در حرکت وجودی مرتبی دخیل است برجسته می‌کند.

¹. The transcendent representation

بر اساس نظریات صدرالمتألهین رویکرد تاویلی-پالایشی² به منزله الگوی خلاقیت در امور ارزشی ارائه می شود. این رویکرد در تقابل با بحث عادت در پرورش خلاقیت و بحث تحمیل ارزشها قرار می گیرد. در صورتی که ظهور یادگیری خلاقیت بر اساس عادات شکل بگیرد، در واقع به جنبه نازل و ناقصی از عمل بسنده شده است، که از شناخت و انتخاب تهی بوده است. بر اساس الگوی تعالی یابی خلاقیت باید بیشتر به جنبه تبیینی و انتقادی نزدیک شد. در غیر اینصورت خلاقیت به صورت مطلوب مجال آشکار شدن را پیدا نمی کنند. از این رو می توان شکل نهایی الگوی مطلوب خلاقیت را بر مبنای ارزش شناسی، «خلاقیت تاویلی-پالایشی» نامید. منظور از این تعبیر آن است که فرد بتواند با نقادی و ارزیابی به اتحاد با آن محتوای آوری آورد. محتوا و صورت هنر درونمایه هایی هستند بر روی یک پیوستار در نوسان هستند. یک قطب پیوستار را ساحت انسانی و زیبایی شناسی معنوی و قطب دیگر پیوستار را التذاذهای غریزی و پست صورت داده است.

جنبه تاویلی الگو به این قضیه اشاره دارد که نمی توان بر حسب صورت و شکل اثر هنری به نقادی و ارزیابی آن پرداخت، بلکه باید این توانایی را در تربی ایجاد کرد که بتواند به درونمایه اثر هنری نفوذ کند و محتوای آن را دریابد. جنبه پالایشی الگو به انتخاب و گزینش نظام ارزشی فرد اشاره دارد، که باعث می شود در مسیر تعالی وجودی قرار گیرد و مراحل را یکی پشت سرهم ببیند.

در انتها دکتر محمودی با ارائه نموداری که بر اساس مطالعات و تحقیقاتشان و ایده اصلی خود طراحی کردند، الگوی مطلوب خلاقیت بر اساس نظام فلسفی صدرالمتألهین را نمایش داده و بحث خود را به پایان رساندند.

². Interpretation-Refining

دکتر شجاعی در پایان نشست به نکته ای اشاره کردند در خصوص سیره پژوهی و علوم انسانی که مدتی متمرکز کار کردند در این حوزه که دیالوگ بین علوم انسانی و مطالعات سیره پژوهی هست و افزودند یکی از نمونه های خیلی خوب این حوزه استاد مرتضی مطهری می باشند که ایشان به لحاظ گفتمان فکری هم نوصدرایی هستند و در مورد حضرت امام علی (ع) ایشان دو کتاب شاخص دارند یکی کتاب جاذبه و دافعه علی (ع) که خیلی کم حجم ولی پر بار است و نکاتی که دکتر محمودی گفتند در سیره امام علی مصداقی مورد بحث قرار می دهد و یک کتاب دیگری دارند به نام سیری در نهج البلاغه، ایشان همتی کردند در دهه چهل با همکاری دکتر شریعتی و تیم مؤسسه حسینیه ارشاد یک کتابی را تدوین کردند یک کتاب گروهی چیزی که اکنون کمتر هست و اکثر تألیف ها فردی است ، نام این کتاب محمد خاتم پیامبران که یک کتاب دو جلدی است و نزدیک هزار و اندی صفحه است و جالب هست از همه زمینه های فکری زمان استاد مطهری در این کتاب حضور داشته اند و همه تلاش کردند از افق معاصر سیره پیامبر را بازخوانی کنند. دکتر شجاعی در ادامه افزود خود استاد مطهری مقاله دارند با عنوان دعوت های سه بعدی ؛ که در این مقاله می گویند بعضی از دعوت ها هست در طول تاریخ که مخاطبان این دعوت مردم خود روزگار آن دعوت کننده هستند مثلاً یک اندیشمندی یک بزرگی می آید یک ایده ای را مطرح می کند و مردم زمانه خودش آن ایده را لبیک می گویند و با آن مانوس می شوند. اما بعضی از دعوت ها هست که فقط مردم زمانه آن بزرگ یا اندشمند یا متفکر یا نبی یا امام نمی پذیرند این دعوت در طول تاریخ هم استمرار پیدا می کند نه فقط در جغرافیا بلکه در طول تاریخ هم استمرار پیدا می کند این دعوت هم دعوت دو بعدی می شود. اما دعوت سه بعدی چیست؟ دعوت سه بعدی دعوتی است که با اعماق روح آدم ها سروکار دارد یعنی اعماق روح و فطرت آدم ها و آن مراتب عالی را خطاب خود قرار می دهد و می گوید این ویژگی دعوت انبیا و حضرت امام علی (ع) به عنوان یکی از شاگردان مکتب انبیا در تفکر شیعی امام علی (ع) هستند و می گوید این دعوت سه بعدی آورده انبیا هست یعنی آقای مطهری خیلی اصرار دارد که فلاسفه نتوانستند این دعوت های سه بعدی را داشته باشند .

شجاعی در ادامه افزود توجه به مبحث دعوت های سه بعدی خیلی نزدیک هست به فلسفه تعلیم و تربیت و اینجانب خواهش می کنم اگر دوستان فرصت کردند در اینترنت هم کوتاه مبحث دعوت های سه بعدی هست و می فرمایند این ویژگی بزرگانی مثل مولا علی (ع) هست که بعد از چند صد سال همچنان خود را مخاطب نامه امام علی (ع) به امام حسن (ع) می دانیم.

در پایان دکتر شجاعی تأکید کردند که انشالله به برکت غروب شب میلاد امام علی (ع) نزدیک به این دعوت های سه بعدی گردیم.